

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Sanskrit 2003 font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.

See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

अरुणप्रश्नः	1
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	43
प्रथमः प्रश्नः	44
द्वितीयः प्रश्नः	60
तृतीयः प्रश्नः	79

॥ अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः ॥ १ ॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्विया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः।
मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत।
महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत ॥ २ ॥

अपाश्व्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्व्युष्णिमपारघम्। अपाघ्रामप

चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीतांश्च। भुवनं
 देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा
 नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति।
 मा ते व्योम सन्दृशि ॥ ३ ॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्।
 सवैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि।
 तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव
 प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते यथा ॥ ४ ॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं
 नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरं श्रिताः। अणुशश्च महशश्च।
 सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न निवर्तते।
 अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे ॥ ५ ॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण।
 नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरौ विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्।
 यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे।

कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम् ॥ ६ ॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते
अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि
माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र
भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण
प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य
महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं
दद्यात् ॥ ७ ॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति।
तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि
रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको
अस्मदीषते। यस्तित्याजं सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि
भागो अस्ति। यदीं शृणोत्यलकं शृणोति ॥ ८ ॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः।

विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च
षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य
सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥ ९॥

अमूञ्श्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः।
ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह।
निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥ १०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां
निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददतां सह। अदुःखो
दुःखचक्षुरिव। तद्वाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव।
रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी।
या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥ ११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गणं नास्ति।
ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत।

अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते।
शरद्यत्रोपदृश्यते ॥ १२ ॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव।
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्षण्योः क्षिपणोरिव ॥ १३ ॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः।
मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे ॥ १४ ॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता ॥ १५ ॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्।

अ॒भ्रव॑र्णेषु चक्ष॑ते। एतदे॒व शं॑योर्बा॒रह॑स्पत्यस्य। ए॒तद्गु॑द्रस्य॒ धनुः॑।
 रु॒द्रस्य॑ त्वे॒व ध॑नुरा॒र्त्तिः। शिर॒ उत्पि॑पेष। स प्र॒व॒ग्योऽभ॑वत्।
 तस्मा॑द्यः सप्र॒व॒ग्येण॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑ते। रु॒द्रस्य॑ स शिरः॒ प्रति॑दधाति।
 नैनं॑ रु॒द्र आरु॑को भवति। य ए॒वं वेद॑ ॥ १६ ॥

[५]

अ॒त्य॒ध्वाक्षोऽति॑रश्वात्। शिशिरः॒ प्र॒दृश्य॑ते। नै॒व रू॒पं न
 वासा॑सि। न चक्षुः॒ प्रति॑दृश्यते। अ॒न्यो॒न्यं तु न॑ हि॒ऽस्त्रा॑तः।
 स॒तस्त॑द्दे॒वल॑क्षणम्। लो॒हितोऽक्षि॑ण शार॒शीर्ष्णिः॑। सूर्य॑स्यो॒दय॑नं
 प्र॒ति। त्वं करो॑षि न्य॒ञ्जलि॑काम्। त्वं करो॑षि नि॒जानु॑काम् ॥ १७ ॥

नि॒जानु॑का मे॒ न्य॒ञ्जलि॑का। अमी॒ वाच॑मुपास॒तामि॑ति। तस्मै॒ सर्व
 ऋ॒तवो॑ नम॒न्ते। मर्या॑दाकरत्वात्प्र॒पुरो॑धाम्। ब्रा॒ह्मण॑ आ॒प्नोति॑।
 य ए॒वं वेद॑। स खलु॒ संव॑त्सर ए॒तैः से॒नानी॑भिः स॒ह। इन्द्रा॑य
 सर्वा॑न्कामा॒नभि॑व॒हति॑। स द्र॒प्सः। तस्यै॒षा भ॑वति ॥ १८ ॥

अ॒व॒द्रप्सो॑ अ॒श्शुम॑तीमतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॑ष्णो द॒शभिः॑
 स॒हस्रैः॑। आ॒व॒र्तमि॑न्द्रः श॒च्या ध॑म॒न्तम्। उ॒प्सुहि॑ तं
 नृ॒मणा॑मथ॒द्रामि॑ति। ए॒तयै॑वेन्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह। अ॒सुरा॑न्

परिवृश्चति। पृथिव्यश्शुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं
 च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै दुह्याताम्।
 यो दुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि।
 सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सनिर्वचनाः ॥ १९ ॥

---

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः।
 ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
 कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति।
 यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु।
 यस्मिन्तसूर्या अर्पिताः सप्त साकम् ॥ २० ॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्यो-
 तिलभन्ते। तान्तसोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्।
 प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या
 इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्तसप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो
 वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः ॥ २१ ॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि

शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्।
एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तप्रितपाः ॥ २२ ॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या
दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे
घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तत्विजः सूर्या
इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः ॥ २३ ॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभीरक्षण
इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता
सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्याव इन्द्र ते
शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्याः ॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्।
अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्।
तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा

जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ २५ ॥

[७]

केदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री।
क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः
सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु
निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः ॥ २६ ॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी।
इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते
उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती
हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्यै ॥ २७ ॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः। किं
तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः।
रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते।
त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम् ॥ २८ ॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्।
अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि

सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्।
अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते ॥ २९ ॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं
संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्भि
च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं
नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान् ॥ ३० ॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु।
तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य
कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा
पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः ॥ ३१ ॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं
जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्वणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति।
कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति।
आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः ॥ ३२ ॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः
पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य।

तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव
वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं
विधेमेति ॥ ३३ ॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च।
पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ
वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च
पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य।
प्रभ्राजमाना व्यवदाताः ॥ ३४ ॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति ॥ ३५ ॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्वम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा
गरगिरः ॥ ३६ ॥

नैनं गरौ हि॒न॒स्ति। य एवं वे॒द। गौरी मि॒माय स॒ल्लि॒लानि
तक्ष॑ती। एक॒पदी द्वि॒पदी सा चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टा॒पदी नव॑पदी
ब॒भूवु॑षी। सह॒स्राक्ष॑रा पर॒मे व्यो॑म॒न्निति॑। वाचो॑ वि॒शेष॑णम्।
अथ नि॒गद॑व्याख्या॒ताः। तान॑नु॒क्रमि॑ष्यामः। व॒राह॑वः
स्व॒त॒प॒सः ॥ ३७ ॥

वि॒द्युन्म॑हसो धू॒प॒यः। श्वा॒प॒यो गृ॒हमे॑धा॒श्चेत्ये॑ते। ये चे॒मेऽशि॑मि॒वि॒
द्विषः॑। पर्ज॑न्याः सप्त पृथि॒वीम॑भि॒वर्ष॑न्ति। वृ॒ष्टि॑भि॒रिति॑। ए॒तयै॑व
वि॒भक्ति॑वि॒परी॑ताः। स॒प्तभि॑र्वा तै॒रुदी॑रिताः। अ॒मूँल्लो॑कान॒
भि॒वर्ष॑न्ति। तेषा॑मे॒षा भ॑वति। स॒मा॒नमे॒तदु॑दकम् ॥ ३८ ॥

उ॒च्चैत्य॑व॒चाह॑भिः। भू॒मिं पर्ज॑न्या जि॒न्वन्ति॑। दि॒वं जि॒न्वन्त्य॑ग्नय
इति॑। यदक्ष॑रं भू॒तकृ॑तम्। वि॒श्वे दे॒वा उ॒पास॑ते। म॒हर्षि॑म॒स्य गो॒प्तार॑म्।
ज॒मद॑ग्नि॒मकु॑र्वत। ज॒मद॑ग्निरा॒प्याय॑ते।
छ॒न्दो॑भिश्चतु॒रुत्त॑रैः। रा॒ज्ञः सोम॑स्य त॒प्तासः॑ ॥ ३९ ॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः प्र॒दिशो॑ दि॒शः। तच्छ्रं॑ योरावृ॒णीम॑हे।
गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दै॒वीः स्व॒स्तिर॑स्तु नः।
स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भे॒षज॑म्। शं नो॑ अस्तु

द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत। अश्विना भुज्यूनासत्या।
विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिव्योम। मिथुनन्ता
अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं
वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः ॥ ४१ ॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह रातिरस्तु।
वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः सꣳ सखायौ।
तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती आगतꣳ सूर्यया सह।
त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः।
तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः। अन्तरिक्षप्रुङ्घिरपौदकाभिः ॥ ४२ ॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः।
समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः षडश्वैः।
सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरूषम्बरश्चैव।
सवितारिपसौऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसौम गिरं

वंशी ॥ ४३ ॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमतृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमौद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः
स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः।
एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं
दधाथे ॥ ४४ ॥

तयोरितौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता
अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वत्सौ। अग्निश्चादित्यश्च।
रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः ॥ ४५ ॥

ताम्रो अरुणः। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वत्सौ।
वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता अविसृष्टौ।
दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वत्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव
प्रतिपद्येते। सेयं रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा
एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्।
एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य

एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वत्सः।
अथ पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्।
महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं
ते विततं ब्रह्मणस्पतैः। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतस्तनूनं
तदामो अश्नुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्।
असतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिदिवेयुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ४९ ॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपागूहृत
सविता तृमीन्। सर्वाँन्द्रिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे।

अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः । नाम नामैव नाम मै ॥ ५० ॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि । स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः । यजेऽयक्षि
यष्टाहे च । मया भूतान्ययक्षत । पशवो मम भूतानि ।
अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः । स्त्रियः सतीः । ता उमे पुंस
आहुः । पश्यदक्षणवान्नविचेतदन्धः । कविर्यः पुत्रः स इमा
चिकेत ॥ ५१ ॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत् । अन्धो मणिमविन्दत् ।
तमनङ्गुलिरावयत् । अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत् । तमजिह्वा असश्चत ।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम् । वृक्षं यो वेद सम्प्रति । न स जातु जनः
श्रद्दध्यात् । मृत्युर्मा मारयादितिः । हसितं रुदितं गीतम् ॥ ५२ ॥

वीणापणवलासितम् । मृतं जीवं च यत्किञ्चित् । अङ्गानि स्वेव विद्धि
तत् । अतृष्यंस्तृष्यध्यायत् । अस्माज्जाता मे मिथू चरन् । पुत्रो
निर्ऋत्या वैदेहः । अचेता यश्च चेतनः । स तं मणिमविन्दत् ।
सोऽनङ्गुलिरावयत् । सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत् ॥ ५३ ॥

सोऽजिह्वो असश्चत । नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत् । यदि

प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्। आतमग्ने
 रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातघ्राजिगतिं
 विभो। न रिष्यति न व्यथते ॥ ५४ ॥

नास्याक्षौ यातु सज्जति। यच्चेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
 युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
 विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह तां
 विमुञ्च ॥ ५५ ॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमऽऽधम सन्धम। आदित्ये
 चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं सूर्यगतम्।
 चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते।
 असंख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते ॥ ५६ ॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा
 त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र
 हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः।
 निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च ॥ ५७ ॥

निघृच्चैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि
 सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो
 विष्वर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः
 सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मैधातिथेः। मेष
 वृषणश्चस्य मेने ॥ ५८ ॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
 अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौ दिग्वाससोऽग्नयः।
 अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथा-
 ऽसिताः। दण्डहस्ताः खादुदतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः ॥ ५९ ॥

उक्तः स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
 विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः।
 उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्या
 इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो
 मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण
 उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
 उपस्तरणमसि ॥ ६० ॥

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः।
न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्।
अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्।
अष्टपत्नीममूं दिवम्॥ ६१ ॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू-
षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः।
विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्।
अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि देवां (२)
उपप्रैत्सप्तभिः॥ ६२ ॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्व्यं युगम्।
प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदितिः। ताननुक्रमिष्यामः।
मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अशश्च भगश्च। इन्द्रश्च
विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं
तदित्यदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥ ६३ ॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा
 मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदगाः। असौ
 योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मै
 प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य
 आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति ॥ ६४ ॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ
 योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मै प्रजाया
 मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां
 भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा
 पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत ॥ ६५ ॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति
 चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम
 प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां
 प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा
 मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां

प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च ॥ ६६ ॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप।
इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा
मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। इयं
रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै
प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। ॐ भूर्भुवः
स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ६७ ॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां
सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वता-
मभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां
देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य
सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः।

रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ६८ ॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ६९ ॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि ॥ ७० ॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां
 रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा
 नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७१ ॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो
 दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा

भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस्य
उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो
मिथुनं रीद्वम् ॥ ७२ ॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते ॥ ७३ ॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः
पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्।
विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो
रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु।
नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा

हीन्द्र। ए॒वा हि पू॒षन्। ए॒वा हि दे॒वाः ॥ ७४ ॥

[२०]

आप॑मापा॒मपः॑ सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॒तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒
सूर्य॑श्च। स॒ह स॒ञ्चस्कर॑र्द्धिया। वा॒य्वश्वा र॑श्मि॒पत॑यः।
मरी॑च्यात्मानो अ॒द्रुहः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे
सुत। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हा॒मानाः। म॒हसो म॑ह॒सः स्वः॑ ॥ ७५ ॥

दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा र॑क्षः।
अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पाघ्रा॑मप॒चाव॑र्तिम्। अ॒पदे॒वीरि॑तो हि॒त।
वज्रं दे॒वीर॑जी॒ताः॒श्च। भु॑वनं दे॒वसू॑वरीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्।
योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑ ॥ ७६ ॥

भ॒द्रं क॑र्णेभिः शृणुयाम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यजत्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ स॒स्तनू॑भिः। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति
न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववै॑दाः। स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु। के॒तवो॑
अ॒रुणा॑सश्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठाꣳ श॒तधा॑ हि।
स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑म्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या

आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्यौम सन्दृशि ॥ ७७ ॥
[२१]

यौऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा
वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य
एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा
अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽग्नेरायतनं वेद ॥ ७८ ॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं
वेद। आयतनवान् भवति ॥ ७९ ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै
तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽमुष्य तपत
आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत
आयतनम् ॥ ८० ॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद।

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । च॒न्द्र॒मा वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यश्च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ॥ ८१ ॥

य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । नक्ष॑त्राणि वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यो नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ ॥ ८२ ॥

योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । पर्ज॑न्यो वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यः पर्ज॑न्यस्यऽऽय॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै पर्ज॑न्यस्यऽऽय॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ ॥ ८३ ॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यः सं॒व॒त्स॒रस्यऽऽय॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै सं॒व॒त्स॒रस्यऽऽय॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽप्सु ना॒वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तां वे॒द॒ । प्र॒त्ये॒व ति॒ष्ठ॒ति ॥ ८४ ॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॒ति॒ष्ठि॒ताः । तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता । अ॒पा॒५

रसमुदयः सन्नः। सूर्ये शुक्रः समाभृतम्। अपाः रसस्य यो
 रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपाः रसः।
 तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदग्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां
 पूरयित्वा गुल्फदघ्नम् ॥ ८५ ॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे।
 अग्निं प्रणीयौपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीते-
 ऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ
 भुवनेष्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
 अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयौः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु ॥ ८६ ॥

अथौ आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः
 शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं
 प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं
 प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते ॥ ८७ ॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
 चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
 वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।

उपा॒नुवा॒क्यमा॒शुम॒ग्निं चि॒न्वानः ॥ ८८ ॥

इमाँ॑ल्लो॒कान्प्र॒त्यक्षे॑ण। क॒म॒ग्निं चि॒नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं
चि॒न्वान॑ इति। य ए॒वासौ। इ॒तश्चा॑ऽमु॒तश्चा॑ऽव्यतीपा॒ती। तमि॒ति।
योऽ॒ग्नेर्मि॒थूया वे॒द। मि॒थुन॑वा॒न्भव॑ति। आपो॒ वा अ॒ग्नेर्मि॒थूयाः।
मि॒थुन॑वा॒न्भव॑ति। य ए॒वं वे॒द ॥ ८९ ॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्त्सलिलमे॒व। स प्र॒जाप॑तिरेकः पुष्करप॒र्णे
सम॑भवत्। तस्यान्त॒र्मन॑सि का॒मः सम॑वर्तत। इ॒दं सृ॑जेय॒मिति॑।
तस्मा॒द्यत्पु॑रुषो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा वे॒दति॑। तत्कर्म॑णा
करोति। तद्दे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। का॒मस्तद॑ग्रे सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑
प्रथ॑मं यदासीत् ॥ ९० ॥

स॒तो बन्धु॑मस॒ति नि॑रविन्दन्न। हृ॒दि प्र॒ती॒ष्या क॒वयो॑ मनी॒षेति॑।
उपै॑नन्तदु॒पन॑मति। यत्का॒मो भ॑वति। य ए॒वं वे॒द। स तपो॑ऽतप्यत।
स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधू॒नुत। तस्य॑ यन्मा॒समा॑सीत्।
ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑र॒शना ऋ॑षय॒ उद॑तिष्ठन्न ॥ ९१ ॥

ये नखाः॑। ते वैखान॒साः। ये वालाः॑। ते वाल॑खिल्याः। यो रसः॑।

सौऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम
वैत्वङ्मांसम्। समभूत् ॥ ९२ ॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स
सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।
तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समभूः। त्वमिदं पूर्वं कुरुष्वेति। स इत
आदायापः ॥ ९३ ॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत् आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथाऽरुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्।
एवाह्यग्न इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा दक्षिणा दिक्।
अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति ॥ ९४ ॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो
वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक् ॥ ९५ ॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो
देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोध्वा

दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्घो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९६ ॥

आपो ह यद्वृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्वति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्।
आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९७ ॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च।
प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति।
सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुध्य। तदेवानुप्राविशति। य एवं
वेद ॥ ९८ ॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्।
स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः
पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव

ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः ॥ ९९ ॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः।
तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः।
स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः।
पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति ॥ १०० ॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति ॥ १०१ ॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु
वा आपः। अन्नं वा आपः। अज्यो वा अन्नं जायते। यदेवज्योऽन्नं
जायते। तद्वरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरश्ना
ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः ॥ १०२ ॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरश्नाः।
प्रतिष्ठां शतधा हि। समाहितासो सहस्रधार्यसमिति। शतशश्चैव

सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद ॥ १०३ ॥

[२४]

जानुदग्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपां सर्वत्वाय। पुष्करपर्णं रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यं रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वांऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति ॥ १०४ ॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथोऽस्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्विया इति। वाय्वश्च। रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण ॥ १०५ ॥

यास्तिस्त्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं

वेद ॥ १०६ ॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अवीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथौ आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः
सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं
चिनुते ॥ १०७ ॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते ॥ १०८ ॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुक-
मग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सङ्स्फालयेत्।
हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत।
उत्तरवेद्याङ् ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत ॥ १०९ ॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति।

य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्।
यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं
वेद॥ ११० ॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरंश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥ १११ ॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्।
वर्षति न धावेत्॥ ११२ ॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य

एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद ॥ ११३ ॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं
च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सर्गणो
मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व।
आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां
पुरम् ॥ ११४ ॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त।
अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण
सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा ॥ ११५ ॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतैनऽऽवृतां पुरीम्।
तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां
हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं ब्रह्मा ॥ ११६ ॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह

चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते।
यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति।
अश्रुतासः श्रुतासश्च ॥ ११७ ॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च
सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तु-
भिव्यक्तम् ॥ ११८ ॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च
कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता
आण्डपीताः। अङ्गरिषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्।
युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः ॥ ११९ ॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितॄणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः।
मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि
सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापौ
देवीरिहऽऽहित ॥ १२० ॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतौ निरृतिः हथः। परिबाधः
 श्वेतकुक्षम्। निजङ्घं शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने
 नाशाय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे।
 रथेन किंशुकावता। अग्ने नाशाय सन्दृशः ॥ १२१ ॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषै। स नो यवसमिच्छतु। इदं
 वचः पर्जन्याय स्वराजै। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातौ
 विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो
 गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम् ॥ १२२ ॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
 मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
 यदोषधीरप्यसरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे।
 यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु।
 तेन सुप्रजसं कुरु ॥ १२३ ॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॒रोऽधाऽजा॑यत। तव॑ वै॒श्रव॒णः स॑दा। ति॒रौऽधे॑हि
स॒प॒त्नान्नः॑। ये अ॒पोऽश्न॑न्ति के॒चन॑। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॒श्रव॒णः।
रथ॑ꣳ सह॒स्रव॒न्धुर॑म्। पु॒रुश्च॒क्रꣳ सह॑स्राश्वम्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति
हि॒र॒ण्यम॒श्वान्॑॥ १२४॥

अ॒साम॑ सु॒मतौ॑ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रि॒यं वि॒भ्रतोऽन्न॑मुखीं वि॒राज॑म्।
सु॒द॒र्श॒ने च॑ क्रौ॒ञ्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हागि॑रौ। श॒त॒द्वा॒टार॑गमन्ता।
सꣳहा॒र्यं न॑गरं॒ तव॑। इति॑ मन्त्राः॑। क॒ल्पोऽत॑ ऊ॒र्ध्वम्। यद्दि॑ ब॒लिꣳ
ह॑रेत्। हि॒र॒ण्य॒नाभ॑ये॒ वितु॑दये॒ कौबे॑रा॒यायं॑ ब॒लिः॥ १२५॥

सर्व॑भू॒ताधि॑पतये नम इति। अथ ब॒लिꣳ ह॒त्वोप॑तिष्ठेत्। क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं
वै॒श्रव॒णः। ब्रा॒ह्म॒णा व॑यꣳ स्मः। नम॑स्ते अस्तु मा मां हिꣳसीः।
अ॒स्मात्प्र॑वि॒श्यान्न॑म॒द्धीति॑। अथ तम॑ग्निमा॒दधी॑त। यस्मि॑न्नेतत्कर्म
प्र॒युञ्जी॑त। ति॒रोऽधा॑ भूः। ति॒रोऽधा॑ भुवः॥ १२६॥

ति॒रोऽधाः॑ स्वः। ति॒रोऽधा॑ भूर्भुवः॑ स्वः। सर्वे॑षां लो॒काना॑माधिपत्ये
सीदे॑ति। अथ तम॑ग्निमि॒न्धीत॑। यस्मि॑न्नेतत्कर्म प्र॒युञ्जी॑त। ति॒रोऽधा॑
भूः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॑ भुवः॑ स्वाहा॑। ति॒रोऽधाः॑ स्वः॑ स्वाहा॑।

तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरूहुता
भवेयुः ॥ १२७ ॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते।
य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते
विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः ॥ १२८ ॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा।
राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिनै। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे
कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय
वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो
वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ १२९ ॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन।
तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकौपस्पशी। चतुर्थकालपानभक्तः

स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं
परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभि-
रद्भिः कार्यं कुर्वीत ॥ १३० ॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे
नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः।
प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डक्रृषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं
कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा ॥ १३१ ॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः
शन्तमेत्योषधीरालभते। समृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति
वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति
तपस्वी पुण्यो भवति ॥ १३२ ॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो

अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
 प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
 आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्त्सम्भान्।
 ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपस्त्तपन्नभितपन्। रोचनो रोचमानः
 शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
 सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा
 पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः
 प्रमोदः ॥ १ ॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः संशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त्-
 सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सङ्स्तुतं कल्याणं
 विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं
 भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
 दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो
 रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता
 सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती ॥ २ ॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा॥ अभिशास्ताऽ-
 नुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्त्संसादनः
 संसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं
 पवित्रिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो
 जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्तसहीयानोजस्वान्तसहमानः।
 जयन्नभिजयन्त्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः
 प्रमोदः ॥ ३ ॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः
 पिन्वमानोऽन्नवात्रसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्।
 एजत्का जौवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्त्रराः
 सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्-
 हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्।
 त्वरःस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो
 द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः।
 प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः ॥ ४ ॥

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद।
 भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद।
 स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। भूर्भुवः
 स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

---

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि
 सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाञ्श्चासि भूयाञ्श्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने
 न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते
 देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाञ्श्चासि
 भूयाञ्श्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि।
 सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यदुदावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
 तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।

यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म ॥ ६ ॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि।
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो
दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्।
पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम् ॥ ७ ॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि
महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा
दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्त्या चितिमापृण।
अचित्त्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयौनिः ॥ ८ ॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः।
महान्तसधस्थै ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः।
एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ।
पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं
मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना
समच। कामं प्रसारय। कामं समच ॥ ९ ॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो
 नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः।
 समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो
 यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं
 ददद्भ्याववृत्स्व ॥ १० ॥

[५]

राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः।
 अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे
 यशसा सःसृजन्तु ॥ ११ ॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा।
 अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय
 स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा
 विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा
 सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय
 स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा ॥ १२ ॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अरूषति।
 अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरदृषा हरिः।
 उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे
 त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न
 आवह। रायस्योषः सहस्रिणम्॥ १३ ॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य
 मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते
 मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो
 भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुरयज्ञानां वाक्। असावेहि॥ १४ ॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
 असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः।
 असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि॥ १५ ॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा
 वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मयि।
 अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥ १६ ॥

प्रा॒णो हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑। सूर्यो॑
मे चक्षु॑षि श्रि॒तः। चक्षु॑र॒हृदये॑। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑
ब्र॒ह्मणि॑। च॒न्द्रमा॑ मे म॒नसि॑ श्रि॒तः ॥ १७ ॥

मनो॑ हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑। दि॒शो मे श्रोत्रे॑
श्रि॒ताः। श्रोत्र॑ हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑।
आपो॑ मे रे॒तसि॑ श्रि॒ताः ॥ १८ ॥

रेतो॑ हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑। पृथि॑वी मे
शरी॑रे श्रि॒ता। शरी॑र॒हृदये॑। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑
ब्र॒ह्मणि॑। ओष॑धि॒वन॒स्पत॑यो मे लो॒मसु॑ श्रि॒ताः ॥ १९ ॥

लो॒मानि॑ हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑। इन्द्रो॑ मे
बले॑ श्रि॒तः। बल॑ हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑।
पर्ज॑न्यो मे मूर्ध्नि श्रि॒तः ॥ २० ॥

मूर्धा॑ हृ॒दये। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑। ईशा॑नो
मे म॒न्यौ श्रि॒तः। म॒न्युर॒हृदये॑। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑
ब्र॒ह्मणि॑। आ॒त्मा मे आ॒त्मनि॑ श्रि॒तः ॥ २१ ॥ आ॒त्मा हृ॒दये। हृ॒दयं॑
म॒यि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्मणि॑। पु॒नर्म॑ आ॒त्मा पु॒नरा॑युरागा॒त्।

पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः।
अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः ॥ २२ ॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
तान्व्यद्यत्। यद्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र
पाप्मानं द्यतः ॥ २३ ॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव संपन्ना। अथो आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्य
मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे
पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं
द्यतः ॥ २४ ॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणौ प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाय। परैहि। ल्लक्षं दय्यापातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न
वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थ
सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति ॥ २५ ॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। परोरजसीति। कस्तद्यत्परोरजा इति। एष वाव स परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥ २६ ॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्यापातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥ २७ ॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥ २८ ॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव

तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः ॥ २९ ॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा
इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ
यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति।
एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः ॥ ३० ॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव
तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः।
अहोरात्रैः समाजगाम। तं हौचुः। यो वा अस्मान् वेद।
विजहत्याप्मानमेति ॥ ३१ ॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं
क्षीयत इति। विजहद्भ वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं
लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना
हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदाञ्चकार ॥ ३२ ॥

स हं हंसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य
सायुज्यम्। हंसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौतर्षः।

सावित्रं विदाम्भकार। तं ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच ॥ ३३ ॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम इति ॥ ३४ ॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि ॥ ३५ ॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽथोऽस्ति। यः सावित्रं वेद ॥ ३६ ॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे

लो॒क ए॒ति। वि॒जह॒न्विश्वा॑ भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑न्। य ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒
 वै वा॑ष्णो॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ स॒माज॑गाम। त॒५ हौ॒वाच॑। ए॒हि सा॒वि॒त्रं
 वि॒द्धि। अ॒यं वै स्व॒ग्योऽग्निः॑ पा॒रयि॑ष्णुर॒मृता॑त्स॒म्भूत॑ इति॑। ए॒ष
 वाव॑ स सा॒वि॒त्रः। य ए॒ष त॑पति। ए॒हि मां वि॒द्धि। इति॑ है॒वैनं॑
 तदु॑वाच ॥ ३७ ॥

[९]

इ॒यं वाव॑ स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॒रघं॑ म॒धु। या ए॒ताः
 पू॒र्वप॑क्षापर॒पक्षयो॑ रा॒त्रयः॑। ता म॑धु॒कृतः॑। या॒न्यहा॑नि। ते
 म॑धुवृ॒षाः। स यो ह॒ वा ए॒ता म॑धु॒कृतश्च॑ म॒धुवृ॒षाश्च॑ वेद॑। कु॒र्वन्ति॑
 हा॒स्यैता॑ अ॒ग्नौ म॑धु। ना॒स्यै॒ष्टापूर्तं॑ ध॒यन्ति॑। अथ॒ यो न वेद॑ ॥ ३८ ॥

न हा॒स्यैता॑ अ॒ग्नौ म॑धु कु॒र्वन्ति॑। ध॒यन्त्य॑स्ये॒ष्टापूर्त॑म्। यो ह॒
 वा अ॒होरा॒त्राणां॑ ना॒मधे॑या॒नि वेद॑। ना॒होरा॒त्रेष्वार्ति॑मा॒च्छति॑।
 सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ द॒र्शां दृ॒ष्टेति॑। ए॒ताव॑नुवा॒कौ पू॒र्वप॑क्षस्या॒होरा॒त्राणां॑
 ना॒मधे॑या॒नि। प्र॒स्तुतं॑ वि॒ष्टुत॑५ सु॒ता सु॒न्वती॑ति। ए॒ताव॑नुवा॒काव॑पर॒
 प॒क्षस्या॑होरा॒त्राणां॑ ना॒मधे॑या॒नि। ना॒होरा॒त्रेष्वार्ति॑मा॒च्छति॑। य ए॒वं
 वेद॑ ॥ ३९ ॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
 एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि
 वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवियिष्यन्त्सह-
 स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च
 मासानां च नामधेयानि ॥ ४० ॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
 यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु
 नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च
 संवत्सरस्य च नामधेयानि ॥ ४१ ॥ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर
 आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद।
 न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै
 मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद।
 अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो

भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते।
अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद ॥ ४२ ॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।
कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः।
स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स
एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति ॥ ४३ ॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवेनं तत्सावित्रः।
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते।
इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं
विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स शैवधिमनु
परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद ॥ ४४ ॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतं
हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास।
तं ह जीर्णिं स्थविरं शयानम्। इन्द्र उपव्रज्यौवाच। भरद्वाज।
यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनै

चरेयमिति होवाच ॥ ४५ ॥

त५ ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषा५
हैकैकस्मान्मुष्टिनाददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा
एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः। अथ
त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति ॥ ४६ ॥

तस्मै हैतमग्नि५ सावित्रमुवाच। त५ स विदित्वा। अमृतो भूत्वा।
स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा।
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव
त्रयीं विद्या ॥ ४७ ॥

यावन्त५ ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति।
य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्य५
सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि।
वायोरेव सायुज्य५ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा
एतानि नामधेयानि ॥ ४८ ॥

इन्द्रस्यैव सायुज्य५ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा
एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्य५ सलोकतामाप्नोति।

य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि
 नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं
 वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्।
 असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं
 सीव्यति। तस्मात्सावित्रः ॥ ४९ ॥

[११]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥ १ ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्य पारोऽसि। अक्षितोऽस्य क्षय्यो-
 ऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
 विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
 त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १ ॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ।
 तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २ ॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ।
 तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ३ ॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता।
तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४ ॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य
जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ६ ॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ७ ॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ८ ॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ९ ॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १० ॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ११ ॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १२ ॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि
विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १३ ॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य
जनयितारः। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १४ ॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १५ ॥

मासाः स्थ॒र्त॒षु श्रि॒ताः। अ॒र्ध॒मा॒सानां॑ प्र॒ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒द॒म॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तारो॑ विश्व॑स्य
ज॒नयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑द॒धे का॒म॒दु॒घा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
साद॒यतु॑। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥ १६॥

अ॒र्ध॒मा॒साः स्थ॒ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒हो॒रा॒त्रयोः॑ प्र॒ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑।
इ॒द॒म॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तारो॑
विश्व॑स्य ज॒नयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑द॒धे का॒म॒दु॒घा॒नक्षि॑तान्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यतु॑। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥ १७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे स्थो॑ऽर्ध॒मा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे भ॒व्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे।
यु॒वयो॑रि॒द॒म॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य
भ॒त्र्यो॑ विश्व॑स्य ज॒नयि॒त्र्यो॑। ते वा॒मु॒प॑द॒धे का॒म॒दु॒घे अक्षि॑ते।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यतु॑। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥ १८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वा॒स्याः। अ॒न्ना॒दाः स्था॑न्नदु॒घो यु॒ष्मासु॑।
इ॒द॒म॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य
भ॒त्र्यो॑ विश्व॑स्य ज॒नयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑द॒धे का॒म॒दु॒घा अक्षि॑ताः।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १९ ॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २० ॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २१ ॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवा देवेषु
श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्।
तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु
श्रयध्वम् ॥ २२ ॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु
 श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्।
 एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्।
 त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्।
 पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥ २३ ॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्।
 अष्टादशा एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु
 श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा
 द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
 त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु
 श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४ ॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु
 श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशः
 श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा
 द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्।
 देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान

उत्तरसत्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं
स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५ ॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरागतम्।
राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो
भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते
सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो रयीणाम्।
भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २६ ॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोमं
वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्रं
सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥ २७ ॥

मरुतौ गणानां पतयः। रुद्र पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते
ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रौचेऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः।
अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयं
स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २८ ॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरूषयः सप्त धाम प्रियाणि।
 सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्।
 अग्निर्देवता॥ अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
 दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥ २९ ॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
 प्रतीची दिक्। सोमो देवता॥ सोमं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु।
 यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता॥
 मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
 दिशोऽभिदासति ॥ ३० ॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता॥ बृहस्पतिं स दिशां देवं
 देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्।
 अदितिर्देवता॥ अदितिं स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु।
 यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे
 कामान्त्समर्धयतु ॥ ३१ ॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहिं। बधिर आक्रन्दयितरपान।

असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय।
अहमसोऽपौऽशीय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः
स्वाहा॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्।
आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्ने। लोकं
पृणच्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः।
अस्मिन् योनावसीषदन्॥ ३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमं
श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अग्ने देवा इहाऽऽवह।
जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा
यविष्ठम्॥ ३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानूरोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं
विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निं होतारं

परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमिह। त्वां महो वृणते
नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने
मनुष्वदङ्गिरः ॥ ३५ ॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचरषणिः।
अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषं स्तोतृभ्य
आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा
ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स
रिषः पातु नक्तम् ॥ ३६ ॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्।
तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङि। स उत्तरः पक्षः ॥ ३७ ॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्जनं च प्रसारणं च। अथो
सम्पदेवास्य सा। स५ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह
वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।

गच्छति प्रतिष्ठाम् ॥ ३८ ॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद।
आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य
शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा
अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं
लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात् ॥ ३९ ॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च भाति।
उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते
वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह
वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ
हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम् ॥ ४० ॥
अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने
प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद ॥ ४१ ॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम

पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु
 श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं
 तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तं ह
 स्मोत्थितं वागभिवदति ॥ ४२ ॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै
 त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो
 रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति
 रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमां रात्रिमाश्ना
 इति ॥ ४३ ॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति।
 साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो
 रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति
 रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच ॥ ४४ ॥

किं प्रथमां रात्रिमाश्ना इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति।
 पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु
 भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति।

द्वितीयं वृणीष्वेति ॥ ४५ ॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत् ॥ ४६ ॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत् ॥ ४७ ॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्यैऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विषण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजं हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात् ॥ ४८ ॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य।

दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो
 वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयै-
 न वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां
 प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं
 व्रीणाति ॥ ४९ ॥

[८]

तं हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
 एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
 व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये
 वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं
 कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः ॥ ५० ॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव
 सत्त्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं
 लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
 वायुर्ऋद्धिकामः ॥ ५१ ॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्नोत्। यामिदं
वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वाष्पाः
पशुकामः। पाङ्क्तमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥ ५२ ॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै
स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो
यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥ ५३ ॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां
मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत।
यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥ ५४ ॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति।
एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा
एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥ ५५ ॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।

अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरिवोपदधे। ततो वै सौऽभि
स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥ ५६ ॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुत्सर्पेत्।
येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा
ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ
यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति।
दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा
वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥ ५७ ॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय।
चितिक्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता
आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू
इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः
सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥ ५८ ॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो

या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
 यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या
 अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां
 तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥ ५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामा-
 प्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च
 वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो ह
 वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः॥ ६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
 वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
 एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते॥ ६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः

शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः
 पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।
 अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो
 ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥ ६२॥

[१०]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
 समाप्तः ॥ २ ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा
 आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य
 कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायौऽयं यज्ञः।
 आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा
 अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाह॑ स्विष्टम्॥ १ ॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
 तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्।
 तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
 एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
 हि देवाः॥ २ ॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा
 आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु
 स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं

निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ ३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ ४॥

तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्मास्मि।

मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ५ ॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ६ ॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु
 वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः
 श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्।
 ततो वै तस्मिन्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्।
 सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य
 एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ ७॥

तमग्निर्बलिमानब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि
 बलिः हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यजस्व।
 अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।
 अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि
 भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
 अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन

हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ८ ॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि।
अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै
चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु
स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा। अनुमत्यै
स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
स्वाहेति ॥ ९ ॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो
नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्।
यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान्तषष्ठीम्। अनुवित्तिः

सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे
लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद।
तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क॑सं च। स्त्रियै चाऽऽभार॑
समृद्ध्यै ॥ १० ॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसरूषयः स्वरन्विन्दन्। तपसा
सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं
देव॑ हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः
स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथम॑ सम्बभूव। श्रद्धया देवो
देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी ॥ ११ ॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां
श्रद्धा॑ हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी
भुवनस्याधिपती। आगात्सत्य॑ हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्दिव
जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन ॥ १२ ॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्दिव

जज्ञिरे भुवनं च सर्वैः। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्।
ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य
मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो
जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च ॥ १३ ॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपहवैऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्।
चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहं स्विष्टम् ॥ १४ ॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि

देवाः ॥ १५ ॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि।
 मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं
 लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं
 विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र
 जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये
 स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ १६ ॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै
 श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु
 स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्।
 श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै

स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥ १७॥

त५ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्य५ सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्य५ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य५ ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥ १८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य५ ह वा अस्य मनो भवति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॒ते । य उ॑ चै॒नदे॒वं वेद॑ । सोऽत्र॑ जुहोति । अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ मन॑से स्वाहा॑ । अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहाति॑ ॥ १९ ॥

तं च॑र॒णम॑ब्रवीत् । प्र॒जाप॑ते च॒रणेन॑ वै श्रा॒म्यसि॑ । अ॒हमु॑ वै च॒रणम॑स्मि । मां नु॑ यजस्व । अथ॑ ते स॒त्यं च॑रणं भविष्यति । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति । स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं नि॒रव॑पत् । च॒र॒णाय॑ च॒रुम् । अनु॑म॒त्यै च॒रुम् । ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं च॑रणमभवत् । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत् । स॒त्यः ह॒ वा अ॑स्य च॒रणं भ॑वति । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॒ते । य उ॑ चै॒नदे॒वं वेद॑ । सोऽत्र॑ जुहोति । अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ च॒र॒णाय॑ स्वाहा॑ । अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ २० ॥

ता वा ए॒ताः प॒ञ्च स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः । अ॒पा॒घा अनु॑वित्तयो॒ नाम॑ । तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति । श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म् । स॒त्यं तृ॒तीया॑म् । मन॑श्चतु॒र्थीम् । च॒रणं प॒ञ्चमी॑म् । अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ ।

कामचारौऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ
 चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क॒सं च। स्त्रियै
 चाऽऽभार॑ समृच्चै ॥ २१ ॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः।
 नैनं॑ शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
 चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै
 दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्। पृथिवी होता
 चतुर्होतृणाम् ॥ २२ ॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहविरहोता
 सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो
 पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै
 सर्वविद्या। एतद्भैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः
 स्मृतिः ॥ २३ ॥

एतान् योऽध्यैत्यछदिर्दृशे यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः
 सर्वमायुरेति। विन्दतै॑ प्रजाम्। रायस्पोषं॑ गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी

भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्।
एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदाञ्चकार ॥ २४ ॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा ॥ २५ ॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ
च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुरहोतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्।
उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्।
हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च । यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं
प्रतिग्रहाँल्लोकम्पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति ॥ २६ ॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैणैव
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं
पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन ॥ २७ ॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो
सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरः स्पृणोति। आत्मा हि वरः।
एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः।
प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति ॥ २८ ॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं
ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति।
सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य
लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि
वयांसि ॥ २९ ॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो
दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते।
पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि।
सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै ॥ ३० ॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति।
तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स
सत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु।

यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद ॥ ३१ ॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टः स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते ॥ ३२ ॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते ॥ ३३ ॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते ॥ ३४ ॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्टकाः कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॒र्षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑

देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। सर्वाः स्त्रियः सर्वाङ्गुसः। सर्वं न
स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पाङ्गसवो भूमैः ॥ ३५ ॥

सङ्ख्याता देवमायया। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्।
पृथिव्यां पुष्टिर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः।
अप्स्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै।
अस्यां पृथिव्यामधि ॥ ३६ ॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु
प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः
पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः
पृथिवीमनु। सर्वास्ताः ॥ ३७ ॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।
यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।
ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।
यावदाञ्जनमुच्यते ॥ ३८ ॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः ॥ यावत्कृष्णायसः सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः सर्वम्। देवत्रा

यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सीसं सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९ ॥

सर्वास्ताः। सर्वं हिरण्यं रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। सर्वं सुवर्णं हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद॥ ४० ॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्।
यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः
प्रजाः॥ ४१ ॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिं सर्वान्ध्वसान्।
हिमो यच्च शीयते॥ ४२ ॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयतै।
 सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्स्तनयित्वान्। ह्यदुनीर्यच्च शीयतै।
 सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च यत्।
 सर्वास्ताः ॥ ४३ ॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
 प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
 वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे
 प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि ॥ ४४ ॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
 वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च
 भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा
 तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४५ ॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
 इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता रोचने

दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च
ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासांश्च केवलान्।
सर्वास्ताः। सर्वानृतून्त्सवान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्।
सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते।
ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।
सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो
जातां सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्।

ऋग्भ्यो जा॒तं वै॒श्यं वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं क्ष॒त्रिय॑स्याऽऽहु॒र्योनि॑म्।
 साम॑वे॒दो ब्रा॑ह्म॒णानां॑ प्रसू॒तिः। पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वच॑ ए॒तदू॑चुः।
 आ॒दर्श॑म॒ग्निं चि॑न्वा॒नाः। पूर्वे॑ वि॒श्वसृ॑जोऽमृ॒ताः। श॒तं
 व॒र्षस॑हस्राणि। दी॒क्षिताः॑ स॒त्तमा॑सत ॥ ५० ॥

तप॑ आसीद्बृ॒हप॑तिः। ब्रह्म॑ ब्र॒ह्माऽभ॑वत्स्वयम्। स॒त्यं ह
 होतै॑षामासीत्। यद्वि॒श्वसृ॑ज आस॑त। अ॒मृत॑मे॒भ्य उद॑गायत्।
 स॒हस्रं॑ परि॒वत्स॑रान्। भूत॑ ह प्र॒स्तोतै॑षामासीत्। भ॒विष्य॑त्प्रति
 चा॒हरत्। प्रा॒णो अध्व॑र्युरभवत्। इ॒दं स॑र्वं॒ सिषा॑सताम् ॥ ५१ ॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॑वृतः। प्र॒तिप्रा॑तिष्ठ॒दध्व॑रे। आ॒र्त॒वा उ॑पगा॒तारः॑।
 स॒द॒स्या ऋ॑तवोऽभवन्। अ॒र्धमा॑साश्च मा॒साश्च। च॒मसा॑ध्व॒र्यवोऽभ॑वन्।
 अ॒शं स॑द्वह्म॒णस्तेजः॑। अ॒च्छा॒वाकोऽभ॑वद्यशः। ऋ॒तमे॑षां
 प्र॒शास्ताऽऽसी॑त्। यद्वि॒श्वसृ॑ज आस॑त ॥ ५२ ॥

ऊ॒र्ग्राजा॑नमुद॑वहत्। ध्रु॒वगो॑पः स॒होऽभ॑वत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ॒द्राव्णः॑।
 यद्वि॒श्वसृ॑ज आस॑त। अ॒प॒चि॒तिः पो॒त्रीया॑मयजत्। ने॒ष्ट्रीया॑म॒यज॑त्त्विषिः। आ॒ग्नी॒द्वाद्दि॒दुषी॑ स॒त्यम्। श्र॒द्धा है॒वाय॑जत्स्वयम्।
 इ॒रा प॒त्नी वि॒श्वसृ॑जाम्। आ॒कू॒तिर॑पि॒नङ्ग॒विः ॥ ५३ ॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागैषां
 सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
 तन्वानाऽहः। सस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
 मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां
 पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः।
 ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम।
 येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ।
 नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष
 नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
 पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।
 पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत् एकविंशाः। विश्वसृजां
 सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त।
 यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
 ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां

सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोक्तान् यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः ॥ ५६ ॥

[९]

॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः
समाप्तः ॥ ३ ॥ ॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम् ॥
हरिः ॐ ॥

